

O RAZGRANIČENJU IZMEĐU ASERIJE
I ALVERIJE

UDK 904:930.27(497.13) »652«
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primitljeno: 19. IV. 1989.
Received:

Dr. Bruna Kuntić-Makvić — Marina
Šegvić
YU — 41000 Zagreb
Filozofski fakultet, Katedra za opću
povijest staroga vijeka — Arheološki
zavod, Đure Salaja 3

Tri terminacijska natpisa s različitih lokaliteta matične Liburnije jednanim tekstom svjedoče da je u vrijeme rimskoga namjesnika Marka Pompeja Silvana komisijski regulirana granica između liburnskih Aserijaca i Alverijaca. Na temelju natpisa može se pretpostaviti ili zaključiti kad je izvršeno razgraničenje, kako je bila sastavljena komisija, kakav je bio status stranaka, posebno kakav je bio položaj Alverije. Može se zacrtati i vjerojatan tok jednog dijela granice između Aserijaca i Alverijaca.

Već godinama na Bribirskoj glavici (*Varvaria*) privlači pažnju kameni spomenik s tekstom o razgraničenju između liburnskih općina Aserije i Alverije. Trideset sedam dosad poznatih graničnih kamenova pronađenih u Dalmaciji predstavljaju jedinstvene i dragocjene potvrde o rimskom upravnom ustrojstvu u pokrajini i o aktivnosti namjesnika pri utvrđivanju graničnih pitanja između peregrinskih općina i plemena te pripadnog im teritorija. Bribirski spomenik dopunjuje broj već pronađenih i obrađenih međaša, te je to, kao i podatak o najnovijem pronađenom u Brgudu kod Benkovca, bilo razlogom da se temeljitije njime pozabavimo.

Posebno značenje spomenik ima zbog toga što je njegov tekst gotovo istovjetan s tekstom brgudskog međaša i otprije poznatog dobropoljačkog, koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu. To je ujedno i prvi siguran primjer istog razgraničenja potvrđenog s više spomenika u nas.

Prvi otkriveni terminacijski natpis o ovom razgraničenju pronađen je u Dobropoljcima na brežuljku zvanom Smrdeljica kod Podgrađa nedaleko Benkovca (T. I, sl. 1). To je nepravilan kameni blok od domaćeg vapnenca, velikim dijelom oštećen, tako da mu se prvobitne dimenzije ne

razaznaju.¹ Čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu pod inventarskim brojem 8693.

Tekst natpisa gotovo je u potpunosti sačuvan i čitak:

Ti(berius) [Cl]audius ...

C(aius) Avillius Clemens

L(ucius) Coelius Capella P(ublius)

Raecius Libo P(ublius) Valeri

5 *us Secundus iudices*

dati a M(arco) Pompeio Silva

no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter

rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al

veritarum in re praesenti per

10 *[sententi]am suam determina*

verunt

Natpis je prvi objavio M. Glavinić, Mitt. Central-Commission, 1878, LXXXI, pa zatim Th. Mommsen, Eph. Epigr., II, fasc. 40, p. 349, n° 563; D. Alacevich, Rovine antiche nel Distretto politico di Benkovac, BASD, II/1879, 39—42, br. 33a; F. Bulić, Catal. Arch. Mus. Spalato, p. 37, n° 71; O. Hirschfeld, CIL III 9938; J. J. Wilkes, Boundary stones in roman Dalmatia, I. The Inscriptions, AV SAZU, 25/1974, (dalje: Boundary stones), 262, br. 11.

Drugi natpis, onaj iz Dolova kod Čalića u Brgudu kod Benkovca (T. II, sl. 4, 5), objavio je S. Čače u svojoj disertaciji »Liburnija u razdoblju od IV do I st. prije nove ere«, (dalje: S. Čače, Liburnija), Zadar 1985, 817. To je velik pločasti blok vapnenca, nađen 1970. godine vjerojatno *in situ*. Sada se nalazi u Muzejskoj zbirci na benkovačkom kaštelu pod inventarskim brojem 5951. I na ovom je spomeniku tekst gotovo potpuno očuvan:

[Ti(berius)] Claudius Epetinus

[C(aius) Avillius Clemens

L(ucius) Coelius Capella P(ublius)

Raecius Libo P(ublius) Valerius

5 *Secundus iudices dati a M(arco) Pom(peio)*

Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter r(em) [p(ublicam)]

Asseriatium et inter rem p(ublicam) Alve[ritarum]

in re praesenti per sententiam

determinaverunt²

¹ Dimenzije sačuvanog ulomka danas su 54 × 68 × 23,5 cm. Slova se po redovima postupno smanjuju od 4,5 cm do 1,8 cm.

² Dimenzije grubo oklesanog spomenika su 149 × 65 × 20 cm. Posebno zavravnano natpisno polje u gornjem dijelu bloka visoko je 39 × 50 cm. Slova se po redovima postupno smanjuju od 7 cm do 3 cm.

Treći, bribirski (T. I, sl. 2, 3), dosad neobjavljeni primjerak jest oveći kameni blok od bijelog domaćeg vapnenca,³ nađen u okrugu groblja na Bribirskoj glavici, kamo je jamačno dopremljen s nekog drugog mjesta. Sudeći po obradi i oštećenjima, bio je prerađen u nadvratnik, a na groblju je nađen u funkciji mense.⁴ Natpis je sačuvan, ali veoma izlizan, mjestimice gotovo potpuno, što otežava čitanje. Sačuvao se u ovom stanju:

[...] AVDIVS EPETINVS

[.] VILLIVS CLEMENS

[.....] S CAPELLA P RAEC

[.....] VS S[.]VND[.]

5 [.....] S DATI A M POMP

SILVANO LEG AVG PRO PR

INTER REM P ASSERIATIVM

ET REM P ALVERITARVM IN [.]

PRAESENTI [.]R [.]E[.]JENTI[.] S[.]

10 [.....] INAVERUNT

U prva četiri retka su imena petorice opunomoćenika namjesnika provincije s funkcijom arbitara pri teritorijalnom razgraničenju. Isto započinja i druga dva natpisa, te takav početak možemo smatrati jednom od varijanti službenih formulacija na terminacijskim natpisima kojima se određivala procedura arbitraže i razgraničenja. Druga skupina uobičajenih početaka sličnih natpisa sadržava i drugačije formule, primjerice *ex decreto*,⁵ *ex edictu*,⁶ *iussu*⁷ i slično.

U petom i šestom retku navodi se ime namjesnika u punoj troimenoj onomastičkoj formuli, i njegova titula kao namjesnika carske provincije,

³ Dimenzije spomenika u današnjem stanju sačuvanosti su 182 × 55 × 17 cm. Veličina slova po redovima prilično je ujednačena: prva dva reda slova nešto su veća od ostalih i u njima je visina slova 5 cm, dok su ostala slova visoka 4 cm. Budući da je spomenik kasnije bio prerađen u nadvratnik, čitav je natpis u odnosu na kameni blok skošen, te redovi padaju prema desnom rubu. Tu su u pojedinim redovima neka slova sasvim uništena jer se blok skraćivao. Natpisno je polje samo djelimice obrađeno u visini od oko polovice sačuvanog kamenog bloka (ima 50 cm polja s natpisom i još 15 cm obrađenog polja bez natpisa). Natpis se sastoji od 10 vidljivih redova. Na stražnjoj strani blok je bio zubačom obrađivan i providen utorama za vratnice i sustav zatvaranja.

⁴ Ove podatke bili smo dobili usmeno od akad. S. Gunjače i akad. M. Suića, koji nije bio prisutan kad je natpis rađen. U terenskim dnevnicima S. Gunjače prema ljubaznoj informaciji kolege Z. Gunjače nema nikakvih dodatnih podataka.

⁵ *Jahresh. Österr. Archäol. Inst.*, XII, 1909, Bd. 32, 3; D. Rendić—Miočević, *Novi Dolabelin »terminacijski« natpis iz okoline Jablanca*, *Vjesnik AMZ*, 3 ser., sv. III, Zagreb 1968.

⁶ CIL III, 9973.

⁷ CIL III, 2883—15045², CIL III, 8472; *Jahresh. Österr. Archäol. Inst.*, XII, 1909, Bd. 30.

donesena u proširenom obliku: *leg(atu)s Aug(usti) pro pr(aetore)*.⁸ On je ujedno odredio osobe (*iudices*) koje će provesti razgraničenje.⁹

Sedmi i osmi redak sadržavaju ustvari najzanimljiviji dio natpisa: imena dviju peregrinskih općina (*res publica*) koje su uredile granice svojih teritorija, dakle Aserijaca i susjeda im Alverijaca.¹⁰

Deveti i deseti redak uobičajeni su završetak natpisa o razgraničenju među spornim općinama, kojim se aktivnost arbitara povezuje s ostalim dijelovima natpisa. Na ovom je natpisu, kao u ostalom i na druga dva koja se odnose na isti spor, upotrijebljena lična konstrukcija *determinaverunt* (*sc. fines*).¹¹ Suci u sporu samostalno *per sententiam suam* donose odluku uviđajem na licu mjesta — *in re praesenti* — što su također uobičajene formule koje se odnose na samo izvršenje postupka razgraničenja.¹²

Uzimajući u obzir tri dosad pronađena terminacijska natpisa o razgraničenju između Aserijaca i Alverijaca i kombinacijom svih sačuvanih dijelova tekstova, donosimo restituciju bibrirskog primjerka:

[Ti(berius) Cl]audius Epetinus/[C(aius) A]vilius Clemens, / [L(ucius) Coeliu]s Capella, P(ublius) Raec[ius] Libo, P(ublius) Valer[ius] S[ec]und[us] / ⁵[iudice]s dati a M(arco) Pomp(eio) / Silvano leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) / [inter rem p(ublicam) Asseriatium / et rem p(ublicam) Alveritarum in re] / praesenti [pe]r [se]ntenti[am] s[uam] / ¹⁰[determ]inaverunt.

Kako je dobropoljački primjerak ovog terminacijskog natpisa odavno poznat, već su iznesena mišljenja kad je mogao biti postavljen i iz nekih je aspekata procijenjen sastav sudačke komisije koja je izvršila razgraničenje.

Dataciju natpisa, pa i razgraničenja, uvjetuje jasno sačuvano ime namjesnika provincije Marka Pompeja Silvana. Podaci što ih je o njegovoj karijeri prikupio i iznio A. Jagenteufel na temelju pripovjednih i natpisnih izvora do danas nisu upotpunjeni ničim bitno novim.¹³ Konzul *suffectus* 45. godine, upravitelj Afrike koncem pedesetih godina, zasigurno

⁸ Ovaj tradicionalni oblik titule carskog namjesnika potvrđen je u Dalmaciji brojnim natpisima već od vremena Dolabeline uprave ovom provincijom, koja je gotovo čitavo vrijeme bila carskom, osim za kratkog razdoblja iz početka Augustova principata, kad je njome upravljao prokonzul u ime senata, usp. F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 104, bilj. 2.

⁹ *Iudices* se spominju u CIL, III, 9338, 2882, 9864^a; S. Čačće, Liburnija, 816—817, CIL III, 9938.

¹⁰ Vidi dalje u tekstu.

¹¹ CIL III, 9978; *Jahresh. Österr. Archäol. Inst.*, XII, 1909, Bd 4. i d.; CIL III 9938.

¹² E. de Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane*, Roma, 1886—1912, vol. I, fasc. 2, s. v. *arbitr*, vol. III, fasc. 1, s. v. *fines*.

¹³ A. Jagenteufel, *Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diocletian*, *Schriften der Balkankommision*, XII, Beč 1958, col. 42—54 = str. 29—31 (dalje: Jagenteufel); već poznata Silvanova uprava u Dalmaciji potvrđena je iznova natpisom o uređenju kupališta (*balneum*) u Saloni u njegovo vrijeme: D. Rendić-Miočević, M. Pompeius Silvanus, Statthalter der Provinz Dalmatien, in einer neugefundenen salonitanischen Bauinschrift, *Lebendige Altertumswissenschaft*, 1985, 151—154. (dalje: D. Rendić-Miočević, M. Pompeius Silvanus).

na položaju upravitelja Dalmacije u srpnju 69, *curator aquarum* u Rimu 71—73, opet *consul suffectus* oko g. 75, Marko Pompej Silvan je po Jagenteufelu na položaju upravitelja Dalmacije već od 67. godine, i to se prihvaća bez oporbe.¹⁴ Prestanak je njegove službe u Dalmaciji određen kombinacijom dviju činjenica: pojavom na kuratorskoj službi u Rimu 71. i upravo podacima što ih pruža naš natpis.

Naime, kako su razgraničenje provele civilne osobe, smatra se da je ono izvršeno kad je provincija ostala *vacua* premještajem XI. legije. Ona je napustila pokrajinu za previranja nakon Neronove smrti, tijekom 69. godine. Natpis, prema tome, može biti iz same 69. ili iz 70. godine. Vjerojatnije je ovo drugo jer je tada XI. legija službeno dobila novi vojni raspored. Ujedno to znači i da je Marko Pompej Silvan 70. godine dovršio službu u Dalmaciji.¹⁵

Zapažanju na kojem se temelji datacija — da su osobe spomenute u natpisu civili — pridodao je G. Alföldy tvrdnju da su to i stanovnici dvaju gradova među čijim se teritorijima provodi razgraničenje.¹⁶ J. J. Wilkes procijenio je obratno — da se nije moglo raditi o pripadnicima zainteresiranih zajednica.¹⁷ Ovom prilikom želimo detaljnije raspraviti o njihovoj provenijenciji.

Prvi spomenuti sudac, Tiberije Klaudije Epetin, po gentiliciju bi se mogao svrstati u red onih stanovnika Liburnije koji su stekli građanske povlastice Klaudijevom ili Neronovom dodjelom. Gentilicij *Claudius* čest je

¹⁴ Jagenteufel l. c.; za primjenu takve datacije usp. npr. J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969. (dalje: *Dalmatia*), Appendix, II, 444, ili D. Rendić-Miočević, *M. Pompeius Silvanus*, 153.

¹⁵ Jagenteufel, l. c.; A. Betz, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Baden bei Wien 1938, 39. Datacija samog natpisa u Betza (str. 34) i Jagenteufela (str. 30) ipak ostaje između 69. i 70. godine, a za još širi se okvir od 69. do 71. godine odlučuju M. Pavan, *Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia*, Venecija 1958, 42, 44, i 47; G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budimpešta 1965, *Akadémiai Kiadó* (dalje: *Bevölkerung*), 85. i 94, bilj. 140; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, 215.

¹⁶ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 84: »In der Zeit Neros wurde die Grenze zwischen den Asseriaten und den Sidrini noch unter Mitwirkung von Centurion festgelegt (s. Anm. 138), aber im ersten Regierungsjahr von Vespasian, im Streit zwischen den Asseriaten und den Alveritae, waren die vom Statthalter M. Pompeius Silvanus ernannten Schiedsrichter bereits Ziwilpersonen, Bewohner der zwei Städte (s. Anm. 140).«

¹⁷ J. J. Wilkes, *Dalmatia*, Appendix, V, str. 458: »The last Julio-Claudian settlement in Liburnia was made between Alveria and Asseria under Pompeius Silvanus, III, 9938 (between Medvidje and Asseria). In this case the *iudices* were not the usual legionary centurions, but leading citizens from provincial cities which were not parties to dispute. No boundaries are mentioned but the 'in re presente', which the *iudices* 'dealt with by their judgement' (*per suam sententiam determinaverunt*) was presumably a settlement involving boundaries. In this case it was the *iudices* who made the decision: the governor had merely nominated them and apparently took no further part in the case. This may be due to their civilian status, and some of them may have been judges and assessores serving in his court. The occasion for their appointment was doubtless the absence of Legion XI C. p. f. in Italy during the civil wars.«

na području Liburnije i upravo se tako tumači.¹⁸ Nalazi ga se i u imenima u kojima se upravo raspoznaju tragovi domaćeg onomastičkog sustava.¹⁹ S druge strane, kognomen *Epetinus*, potvrđen najčešće u ženskom obliku i na području Salone, uzima se u tim slučajevima kao naznaka podrijetla nosilaca (ojkonim).²⁰ U salonitanskim pak i epetijskim Klaudijima autori su voljni gledati doseljenike u ranocarsko doba, podjednako sa zapada kao i s istoka, za kasnijeg principata prvenstveno s istoka.²¹ Time se stvaraju mogućnosti za razmišljanje o našem Tiberiju Klaudiju. Lijepo se može zamisliti nekoga *domo Epetio* tko je preseljenjem u Liburniju zadobio nadimak *Epetinus*. Seliti se mogla osoba koja će civitet steći u Liburniji, ali i osoba s civitetom. Prema općoj procjeni o epetijskim i salonitanskim Klaudijima, to ne bi bio domorodac. Međutim, ojkonom je mogao postati *distingvens* i u sredini bližoj ishodištu, unutar agera same Salone. To pokazuju i primjeri koje smo spomenuli. Moglo bi se raditi o odvjetku salonitanskih Klaudija, nastanjenom u Epetiju, ili obratno. Povrh svega toga držimo da nije nužno inzistirati na stranom podrijetlu ranocarskih Klaudija u salonitanskom ageru: veteranska dedukcija u Sikum primjer je Klaudijeve intervencije na tom prostoru. Uz to su se mogli javiti i domaći nosioci klaudijeuskog civiteta, s tim da »domaći« ovdje može značiti i Grka. Da bi se obrazložilo kako je Tiberije Klaudije podrijetlom s liburnskog terena, valjalo bi pretpostaviti da su njegovi preci ili on sam neko vrijeme proboravili u Epetiju i vratili se starom ognjištu, zadobivši pri tome epetijski kognomen.

Držimo zbog toga da u Tiberiju Klaudiju Epetinu valja gledati pridošlicu na liburnskom tlu,²² ne ulazeći zasada u pitanje je li ujedno i pridošlica na istočnu jadransku obalu.

Drugi je imenovani sudac Gaj Avilije Klement. Na liburnskom tlu njegov je gentilicij zasada hapaks. Potvrđen je u južnijem dijelu i u unutrašnjosti Dalmacije, ali za kasnije razdoblje. U skladu s time, nosilac se smatra osobom italskog podrijetla.²³ Kognomen *Clemens* vrlo je raširen u samoj Italiji,²⁴ ali se njegovi nosioci u pokrajinama ne moraju automatski smatrati Italicima. Može se raditi o prijevodu domaćeg imena ista smisla, uključenog u rimsku troimenu onomastičku formulu. Na teritoriju Libur-

¹⁸ G. Alföldy, *Bevölkerung* str. 69, 72, 84–86; G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien. Beiträge zur Namensforschung*, Neue Folge, Heidelberg 1969, Carl Winter Universitätsverlag (dalje: *Personennamen*), 307.

¹⁹ Npr. *Tertia Claudia* s Varvarije prema interpretaciji Alföldyja, *Bevölkerung*, 43, gdje se navodi *Strena Buliciana*, 215; usp. i G. Alföldy, *Personennamen*, 307, i na delmatskom prostoru izvan salonitanskog agera, a u graničnom području prema Liburniji A. Ratković, Nekoliko novih ilirskih epigrafičkih spomenika iz Ridera, *Diadora*, 2, 1960–61, 233, br. 9.

²⁰ G. Alföldy, *Personennamen*, 193, s interpretacijom prema H. Kraheu i A. Mayeru.

²¹ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 110, 114, 117; *Personennamen*, 37.

²² Podsjećamo da njegov kognomen do nalaza posljednjeg primjerka natpisa nije bio sigurno čitan.

²³ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 85, i 120; *Personennamen*, 64.

²⁴ G. Alföldy, *Personennamen*, 178.

nije, u samoj Aseriji i u neposrednom delmatskom susjedstvu, kognomen se javlja upravo u kombinacijama koje čuvaju elemente domaće onomastike,²⁵ te nije isključeno da u njemu valja gledati latinsku verziju epihorskog imena. U kombinaciji s gentilicijem *Avillius* valja ga ipak radije pripisati doseljeniku Italiku.

Treći član komisije pri razgraničenju, Lucije Celijske Kapela, također nosi gentilicij koji je u Liburniji zasada hapaks. Alföldy zbog toga za njega kao i za Gaja Avilija Klementa pretpostavlja da se radi o stanovnicima čije je ishodište u liburnsku unutrašnjost mogao biti Jader. Ovdje je Alföldy sklon pretpostaviti čak južnogalsko podrijetlo nosioca.²⁶ Međutim, gentilicij *Coelius* nalazi potvrde i na salonitanskom arealu, među ostalim upravo u Epetiju.²⁷

Capella je kognomen veoma prisutan u južnogalskom prostoru, inače rijedak.²⁸ Na čitavom je dalmatinskom prostoru zasada potvrđen jedino našim natpisom. Lucije Celijske Kapela je dakle pridošlica na istočnu jadransku obalu, a budući da je na liburnskom tlu zasad samo izvršilac jednog kratkotrajnog upravnog posla, ne čini nam se uputnim smatrati ga automatski stanovnikom Liburnije.

Publije Recije Libon, četvrti sudac, svojim je gentilicijem opredijeljen kao član domaće porodice s liburnskog tla koja se rano i uspješno uključila u rimski sustav. Prisutnost je drugih njenih pripadnika natpisno zamčena u obližnjoj Varvariji.²⁹

Posljednji spomenuti, Publije Valerije Sekund, prema gentiliciju bi se podjednako mogao smatrati domaćim čovjekom kao i dosljednikom.³⁰ Njegov se pak kognomen na liburnskom teritoriju javlja u kombinaciji s izrazito domaćim imenima toliko često³¹ da bi ga se moglo priračunati domaćim brojevnim imenima, prevedenim na latinski i uključenim u

²⁵ Npr.: Nedin CIL III, 2877 *Marcus Tarius Cai filius Clemens*

Aserija: CIL III, 15036, 1 *Caius Oppius Cai filius Claudia tribu Clemens Rusticellus*

Rider: CIL III, 9869 *Aulus Larcius Clemens*. Usp. i CIL III, 2850 iz Aserije, gdje je spomenut Tit Julije Klement, koji je mogao biti zahvaćen ranom dodjelom civiteta.

²⁶ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 85; *Personennamen*, 76.

²⁷ Tu pak Alföldy za Celijske navodi da su Italici, koji su se salonitanskim prostorom širili iz samog gradskog centra. Usp. *Bevölkerung*, 113. U *Personennamen* upozorava na njihov oslobodilački status — v. prema prethodnoj bilješci.

²⁸ G. Alföldy, *Personennamen*, 170.

²⁹ Karijere Recija ilustriraju natpisi CIL III, 3116, Rab, *clarissimus vir Caius Raecius Rufus*; CIL III, 2917 = 9985, Zadar, primipil XII legije fulminate *Quintus Raecius Quinti filius Rufus*. Recija Marcela dala je na Varvariji postaviti žrtvenik Izidi. Taj natpis i pregled građe i literature o Recijima usp. u B. Kuntić-Makvić, *Žrtvenik iz Varvarije posvećen božici Izidi, Arheološki radovi i rasprave*, VIII-IX, 1982, 151—157.

³⁰ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 73, 74, 76, 79, 83, 85; *Personennamen*, 131.

³¹ Biograd, CIL III, 2855 *Marica Cai filia Secunda*; Korinij, CIL III, 2896 (9978) *Iulia laeti filia Secunda*; Varvarija, CIL III, 9981 [*Iulija Apli filia Secunda*]; CIL III, 14514 iz Viminacija *Lucius Oppius Secundus Titi filius Claudia tribu domo Varvaria*; VAHD, 53, 1951, 242 *Darmoca Ceunae liberta Secunda*.

rimsku onomastičku formulu.³² To ujedno preteže u procjeni Valerijeva podrijetla: valja ga svrstati među domaće nosioce gentilicija.

Iz razmotrenog proizlazi da je komisija koja je utvrdila granicu između teritorija Aserije i Alverije bila mješovita sastava. Od pet se njenih članova za dvojicu može tvrditi da su s područja gdje je provedeno razgraničenje i da su liburnskog podrijetla (Publije Recije Libon i Publije Valerije Sekund). Jedan je vjerojatno nastanjen ovdje, ali stranog podrijetla (Gaj Avilije Klement). Dvojica su pak vjerojatno delegirani od namjesnika iz centralnog upravnog areala provincije (Tiberije Klaudije Epetin i Lucije Celijske Kapela). Redosljed kojim su u natpisu navedeni upućuje na autoritet koji im je pripadao pri obavljanju zadatka. Težište nije na domaćima: to ne bi bilo preporučljivo, pretpostavljajući mogućnost da budu pristrani. Oni se navode posljednji, manje kao razgraničitelji, a više kao dvostruki jamci za uspješnost posla: za Aserijce i Alverijce da će se poštovati njihova prava, za upravu da će razgraničenje biti prihvaćeno kako se odredi. Prvo mjesto Tiberija Klaudija Epetina upućuje da je on pri razgraničenju glavni povjerenik. Valja pretpostavljati da mu je Lucije Celijska Kapela bio pomoćnik, a obojica su — dolazeći iz centra provincijalne uprave — mogla i inače imati u njoj nekakvih zadataka.³³ U redosljedu na natpisu Lucija Celijska Kapela ipak je pretekao Gaj Avilije Klement, vjerojatno zbog toga što je u jednoj osobi vrlo pogodno predstavljao angažiranu, lokalnu i objektivnu, stranu komponentu.

Uočene nijanse u provenijenciji sudaca pokazuju još jedanput istančanu promišljenost rimske uprave. S obzirom na dataciju natpisa, ne može se raditi o oprezu vlasti koja se izgrađuje i učvršćuje. Prvi je dojam da su posrijedi obziri prema povlaštenoj kategoriji provincijalnog stanovništva, prema članstvu aserijske i alverijske zajednice (*res publica*). No kako su se inače za provedbu razgraničenja zaduživale vojne osobe, a to se ovom prigodom nije moglo učiniti, valja eventualne takve obzire ostaviti u drugom planu i smatrati da su suci imenovani prvenstveno prema pouzdanosti u službi vlasti, a to je zajamčeno izborom jednog Recija i mjestom koje je zauzeo Gaj Avilije Klement.

Stranke su u ovom razgraničenju podjednako označene terminom *res publica* i etnonimom, što ih istodobno kvalificira kao ishodišno autohtone peregrinske zajednice i izjednačuje kao autonomne u rimskom provincijalnom sustavu.

Međutim, dok o povijesti Aserije pružaju podatke antički izvori svake vrste,³⁴ a trag se njena imena čuva i u dokumentima naše srednjovjekovne

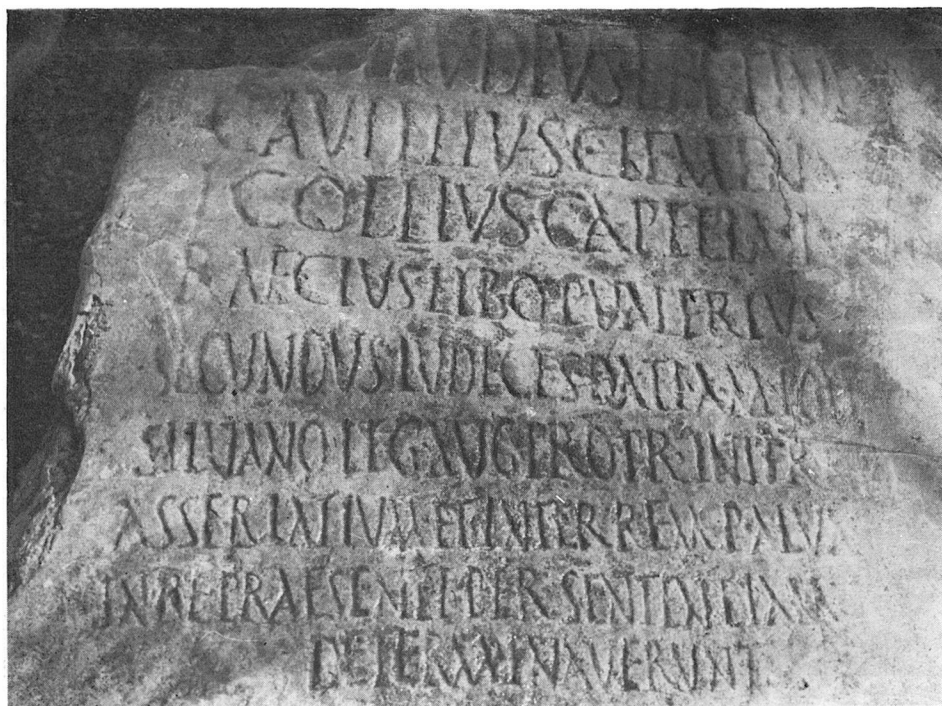
³² D. Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, VAHD, LII (p.o.), Split 1948, 11. i d.

³³ Usp. mišljenje J. J. Wilkesa, prema bilj. 17.

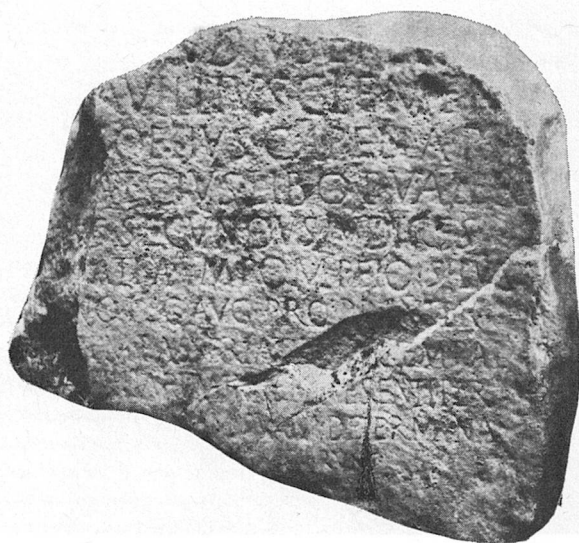
³⁴ Izvori geografskog sadržaja: *Plin. N. H.* III, 130 i 139; *Ptol. Geo.* II, 16, 6; *Tab. Peut.* V, 4/5 i kasniji *Anonym. Rav.* IV, 16. Natpisna građa CIL III, 2848 2856, str. 370. i d; J. i A. Šašel, *ILJ I*, str. 124—126. Izvještaj o materijalnim izvorima rimskog doba još uvijek pretežno kod prvih istraživača, H. Liebel — W. Wilberg, *Ausgrabungen in Asseria, Jahresh. Österreich. archäol. Inst.* 11/1980, 17—88.



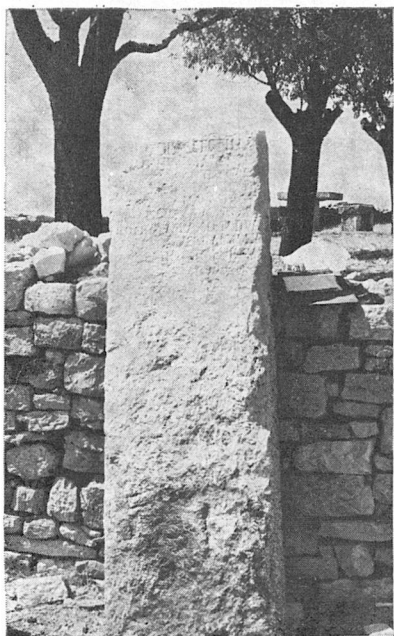
Sl. 4. Granični kamen iz Dolova u Brgudu (foto M. Savić)



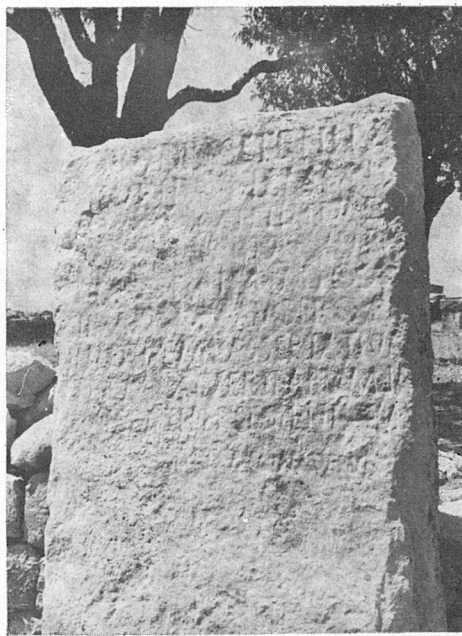
Sl. 5. Granični kamen iz Dolova u Brgudu, detalj natpisa (foto M. Savić)



Sl. 1. Granični kamen iz Dopropoljaca



Sl. 2. Granični kamen s Bribirske glavice



Sl. 3. Granični kamen s Bribirske glavice, detalj natpisa

povijesti,³⁵ ime je Alverijaca prvi put zabilježeno na dobropoljačkom primjerku našeg natpisa, i tek nakon toga moglo se raspoznati u obliku *Arberie* Geografa iz Ravene (IV, 16).³⁶

O Aseriji se na temelju njena točno utvrđena položaja — kojemu je kao prometno središte nasljednikom Benkovac, na temelju svjedočanstava pisanih i materijalnih izvora provode analize koje je prikazuju kao vrlo prosperitetnu autohtonu zajednicu koja je doživjela jak priljev doseljenika i postigla životni standard rimskog — tadašnjeg svjetskog — tipa, ugrađivši u nj domaće nasljeđe.³⁷

Alverija još nije sigurno locirana, te nije ni jasno na temelju kojega se materijala s bukovičkog terena smije o njoj razmišljati.³⁸

Najkonkretniji je temelj zasad upravo tekst našeg natpisa, a on ne govori o samom naselju ni o čitavu njegovu pripadnom teritoriju, već samo o međi s jednim susjedom — Aserijom. Uz to terminom *res publica* primijenjenim na Alverijce pruža dokaz o izvjesnoj autonomiji, ali ne i precizan podatak je li ona bila peregrinskog ili rimskog građanskog tipa. Budući da su Alverija i Alverijci potpuno izostali sa svih Plinijevih popisa važnih ili građanskim povlasticama obdarenih liburnskih zajednica i da zasad nedostaje konkretna epigrafska potvrda eventualne municipalne konstitucije te zajednice, zapravo je se još ne bi smjelo brojiti među liburnske municipalitete — iako se to čini.³⁹

Njen izostanak s Plinijevih popisa vjerojatno znači da do vremena kojem se pridjeljuju njegovi najmlađi podaci u »Prirodoslovlju« (Klaudijevo doba, 41—54. g.) nije bila osobito značajna u liburnskim okvirima, te u skladu s time nije zadobila ni pravo na povlastice. Provedba razgraničenja sedamdesete godine, zasvjedočena s tri međaša postavljena ti-

³⁵ F. Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia*, Sectio I — Acta, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. 7, Zagreb 1977, nr. 96 — str. 112; nr. 133 stavka 22 i 23 — str. 167.

³⁶ D. Alacevich, *BASD*, II, 1979, l. c. pod br. 33a, uz opis dobropoljačkog primjerka našeg natpisa napomena u bilješci: »Questa pietra di confine, trà le comunità degli Asseriatì e degli Alveriti fu comperata per conto del Museo di Spalato, dove presentemente si trova. È rimarchevole il nome degli Alveriti, che per la prima volta compare, e tanto più, in quanto dov'è oggidì Medvigje credevamo fosse stata Hadra.«

³⁷ Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, 84—85; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, 25; M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976 (dalje: *Grad*) 34, 36, 74, 122/123, 159/160, i 177 sa sl. 59, 74 i 96; M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, *Prošlost Zadra I*, Zadar 1980 (dalje: *Zadar*), 244, i 245; S. Čače, *Liburnija*, 540, 542, 550, 647, 705, 771—772. Posljednji istraživač inzistira na prevladavanju doseljenog elementa u životu Aserije, dok raniji (Wilkes, Suić) ističu domaći element kao nosioca prosperiteta Aserije pod rimskom vlašću. Istina će biti po sredini, kako je to definirao J. Medini. *Ordines decurionum Liburniae*, *Radovi FF u Zadru*, 12, 1973—1974, 41, 48/49, 53, i 54.

³⁸ D. Alacevich, l. c., iz bilj. 36. opredijelio se za Medvide; F. Bulić, *BASD*, 2, 1879, 68, nije želio biti potpuno određen: Dobropoljci ili nedaleko od njih prema Ostrovici i Đevrskama; G. Alföldy, *Bevölkerung*, 84; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, 216 i M. Suić, *Zadar*, 247, izričito su za Dobropoljce; S. Čače, *Liburnija*, 801, predlaže gradinu Jarebnjak u Brgudu ili Ostrovicu.

³⁹ G. Alföldy, *Bevölkerung*, 84; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, 216; M. Suić, *Grad*, 36; *Zadar*, 247; S. Čače, *Liburnija*, bilj. 136 uz str. 312.

jekom istog postupka, uviđajem na licu mjesta (*in re praesenti*) — dakle komisijskim obilaskom granice⁴⁰, govori za službeno sustavno povlačenje međe Alverijaca prije negoli za lokalnu pograničnu razmiricu s Aserijcima. To bi se pak moglo povezati s promjenama u općem položaju alverijske zajednice koje su se odvijale pod rimskom vlašću tijekom pedesetih i šezdesetih godina 1. stoljeća, a sedamdesete godine zadobile su službenu potvrdu.

S obzirom na gore rečeno, valja najprije pomišljati da se alverijska zajednica emancipirala u odnosu na neku drugu peregrinsku zajednicu. Kao manja, gospodarski i društveno slabija cjelina, mogla je naime i prije uspostave rimske vlasti biti podređena kojoj obližnjoj naprednijoj liburnskoj općini,⁴¹ kojoj ju je rimska uprava zatim prirodno atribuirala i u svoje uređenju. Tako je Alverijce u doba Plinijevih izvora moglo obuhvaćati i prekrivati drugo etničko ime, dok nisu — pod nama nepoznatim okolnostima — izborili samostalnost. Jedna komponenta tih okolnosti morao je biti gospodarski napredak alverijske zajednice i njena gradskog centra pod rimskom upravom, ali se ne može znati na čemu se takav napredak pretežno temeljio dok se ne definira smještaj Alverije.

Za izdvajanje Alverijaca iz sklopa privremeno nadređene zajednice uz njenu suglasnost govorio bi sam tekst natpisa, koji svjedoči da je odluka mogla biti prepuštena civilnim sucima (*per sententiam suam determinaverunt*), koji su odlučivali uzimajući u obzir i izvještaj domaćih ljudi.

Emancipacija je svakako mogla biti povezana i sa stjecanjem municipalne konstitucije, ali za to nedostaje odlučnih potvrda.

Na ovim dakle natpisima ne bismo imali samo svjedočanstvo o razgraničenju dviju liburnskih zajednica, nego i o osamostaljenju i možda municipalnom konstituiranju alverijske, a uz to i dokument o jednom mogućem modelu razvitka odnosa među liburnskim zajednicama općenito pod rimskom upravom.

Uzevši u obzir pretpostavku S. Čače da je brgudski primjerak našeg natpisa nađen približno *in situ*,⁴² dobivamo jednu čvrstu točku alverijsko-aserijske granice. Voljni smo se pouzdavati u podatke D. Alačevića toliko da držimo kako ni dobrovoljački primjerak nije bio daleko od prvobitna položaja.⁴³ U tome slučaju imamo približno 6 km zračne linije razmaka među njima, i vjerojatno približan potez jednog segmenta međe dviju zajednica. Nema sumnje da alverijski teritorij treba tražiti sjeverno od tog poteza, a aserijski južno.

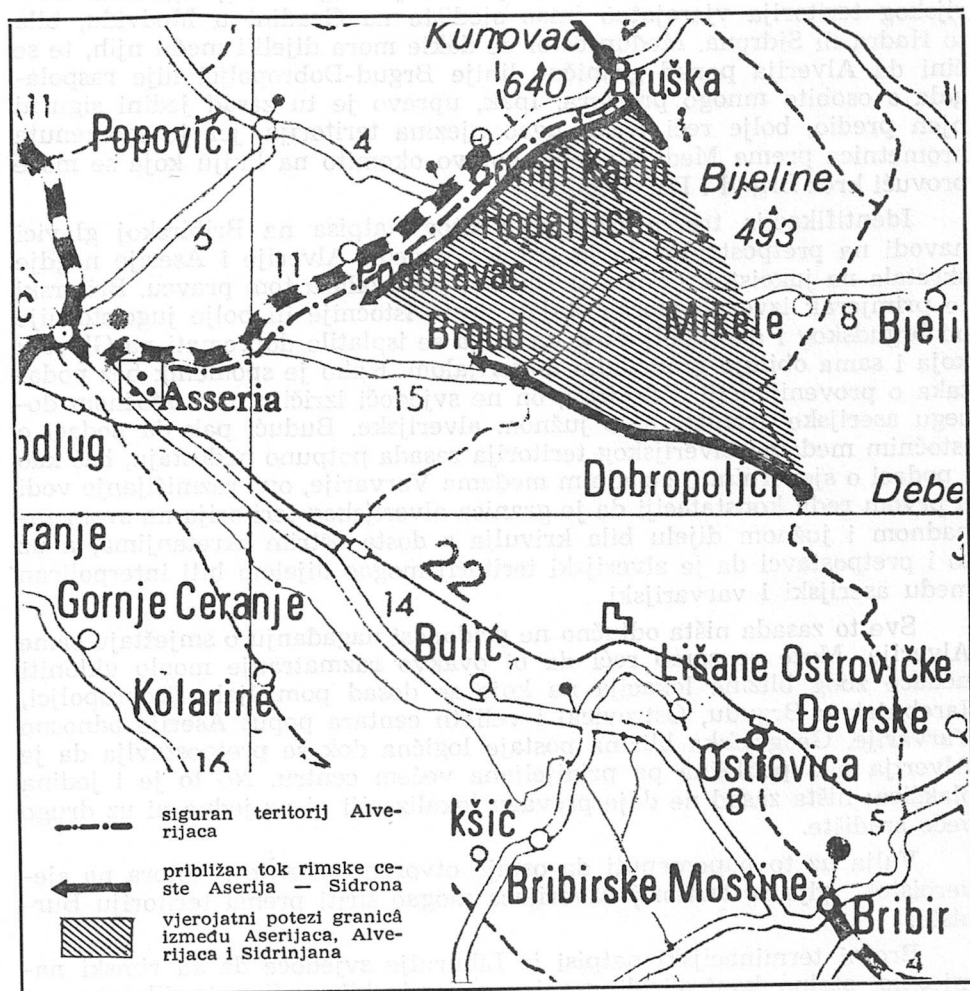
⁴⁰ De Ruggero, o. c., s. v. *arbiter*, vol. I, str. 613.

⁴¹ V. razmišljanja o različitim mogućnostima subordinacije naseobinskih centara u Liburniji kod S. Čače, Liburnija, 717. i 718, te 675, 676. i 683.

⁴² S. Čače, Liburnija, 816. i 817.

⁴³ Alačevićeve i Buličeve napomene u *Bulletinu*, 1. c., izričite su u pogledu mjesta na kojem je natpis nađen. Prema tome bi oprez koji u vezi s time izražava S. Čače, Liburnija, 819, bio suvišan, tim više što po usmenom podatku kolege M. Savića, kojemu još jedanput zahvaljujemo na ljubaznoj pomoći, stvarno postoji kontinuitet naziva Smrdeljica i za brežuljak, a ne samo za lokvu na tome položaju.

Iz Bruške potječe natpis koji svjedoči o razgraničenju između Aserijaca i Sidrinjana, Sidrona, nažalost, nije pouzdano ubicirana kao ni Alverija, te nije jasno u kojem bi pravcu od te točke valjalo protegnuti graničnu liniju između Aserije i Sidrone.⁴⁴ Sigurno je, međutim, da je s



⁴⁴ Natpis: A. Colnago — J. Keil, Römische Grenzstein bei Bruška, *Ja-hresh. Österr. Archäol. Inst.*, VIII, 1905, Bbl. 52—55; Dessau, ILS 9379; J. J. Wilkes, Boundary stones, 262, br. 10, sl. 3. Izbor lokaliteta: G. Alföldy, Bevölkerung, 84, pomišlja na Cvjzinu gradinu; J. J. Wilkes, Dalmatia, 214 i 216 na Gradinu kod Medvida; M. Suić, Grad, 20, i 36, smješta u Medvide Hadru, a Sidronu traži zapadnije od nje; Zadar, 247, i Hadru i Sidronu određuje kao mjesta blizu ceste Jader—Nedin—Aserija—Varvarija; S. Čače, Liburnija, 816, opredjeljuje se izričito za gradinu kod zaseoka Milanko na području Medvida kao lokaciju Sidrone.

obzirom na prostiranje aserijskog teritorija do Bruške isti segment alverijskog zemljišta sjeverno od linije Brgud-Dobropoljci morao zapadno i dalje međašiti s Aserijcima (karta), možda dijelom po rimskoj cesti iz Aserije prema Medviđu.⁴⁵ Mogla bi se na tom potezu očekivati i tro-međa Aserije, Alverije i Sidrone. Sjeverni je susjed ovog segmenta alverijskog teritorija vjerojatno imao sjedište na Gradini u Medviđu, bila to Hadra ili Sidrona. Međuprostor se dakle mora dijeliti među njih, te se čini da Alverija ponad granične linije Brgud-Dobropoljci nije raspolagala s osobito mnogo prostora. Ipak, upravo je tu zasad jedini sigurni njen predio, bolje reći jedan ugao njezina teritorija, jer je spomenuta prometnica prema Medviđu tekla gotovo okomito na liniju koja se može provući kroz Brgud i Dobropoljce.

Identifikacija trećeg primjerka istog natpisa na Bribirskoj glavici navodi na pretpostavku da je granica između Alverije i Aserije negdje skretala na jugoistok i dosta se duboko protezala u tom pravcu. Bribirski je primjerak izvorno morao stajati dosta istočnije ili bolje jugoistočnije od brgudskog i dobropoljačkog da bi ga se isplatilo dopremati na Glavicu koja i sama obiluje građevnim materijalom. Kako je spomenik bez podataka o provenijenciji dislociran, on ne svjedoči izričito ni o istočnom dosegu aserijske granice, ni o južnom alverijske. Budući pak da podaci o istočnim međama alverijskog teritorija zasada potpuno nedostaju, baš kao i podaci o sjevernim i zapadnim međama Varvarije, ovo razmišljanje vodi u prvom redu konstataciji da je granica alverijskog teritorija na svom zapadnom i južnom dijelu bila krivulja s dosta oštrim skretanjima, a uz to i pretpostavci da je alverijski teritorij mogao dijelom biti interpoliran među aserijski i varvarijski.

Sve to zasada ništa odlučno ne pridonosi nagađanju o smještaju same Alverije. Može se samo reći da bi ovakvo razmatranje moglo ukloniti nedaće zbog blizine lokacija na koje se dosad pomišljalo (Dobropoljci, Jarebnjak u Brgudu, Ostrovica) i velikih centara poput Aserije odnosno Varvarije. Geografska blizina postaje logična dok se pretpostavlja da je Alverija bila podložna pa pridijeljena većem centru. No to je i jedina olakšica: ništa zasad ne daje prevagu lokalizaciji ni uz jedno ni uz drugo veće središte.

Valja uz to napomenuti da ostaje otvoreno pitanje prostora na sjeveroistok, gdje se teritorij Alverijaca mogao širiti prema teritoriju Bur-nista.

Brojni terminacijski natpisi iz Liburnije svjedoče da su rimski namjesnici stalno kontrolirali granice peregrinskih općina i njihove uzajamne odnose. Takva su se pitanja u pokrajinama rimskog imperija mogla rješavati po kartama provincija. Za Dalmaciju je to bila tzv. *forma Dollabelliana*.⁴⁶ Međutim, u takvu se to slučaju izražava drugačijom for-

⁴⁵ S. Č a č e, Liburnija, 771, 816. i osobito 820/821, za trasu ceste.

⁴⁶ Na natpisu A. B e t z, o. c., 34; G. A l f ö l d y, Bevölkerung, 82, 84, spominje se razgraničenje što ga je proveo carski namjesnik *secundum formam Dollabellianam*.

mulom u natpisima,⁴⁷ što također može potkrijepiti pretpostavku da se Alverija tek s vremenom osamostalila.

Tri natpisa postavljena duž granice upućuju da je ona sustavno obilježavana i opravdavaju pretpostavku da će ih možda biti još. U tom ćemo slučaju možda dobiti odgovor na pitanje koje je nametnuo bibrski natpis uz druga dva: koji je bio tok i pravac granice između Aserije i Alverije i gdje je zapravo Alverija.

Summary

ON THE FIXING OF THE BORDERS BETWEEN ASSERIA AND ALVERIA

Three inscriptions with the same contents found in different locations testify to the fixing of the borders between Liburnian *res publica Asseriatium* and *res publica Alveritarum*.

The demarcation was carried out under *legatus pro praetore* M. Pompeius Silvanus, probably AD 70. It was effected by a committee of five civilians. Judging by their names, two belonged to a local Liburnian family, one was a member of an immigrant family permanently living in Liburnia, and two were delegated from the provincial capital of Salona. *Iudices dati* reached the decision on demarcation after a survey of the border (*in re praesenti per sententiam suam determinaverunt*). This procedure is also perceived from a series of three inscriptions found at different sites. The presence of local people in the committee suggests that the process took into account data from the locality.

Both parties are referred to by the term *res publica* and thus are regarded as autonomous. Other sources confirm a municipal constitution for Asseria. This is lacking for Alveria and further its very location is uncertain. Pliny (NH III 130 and 139) does not include Alveria among legally-privileged or even important communities of Liburnia, thus it is clear that Alveria developed differently to Asseria and that it was smaller economically weaker.

The locations of the three inscriptions allow the assumption that the Alverian territory was partly interpolated between two larger Liburnian centres, Asseria and Varvaria. The relationships between Liburnian communities before the establishment of Roman rule included the subordination of lesser to greater communities. Roman rule in most examples legalised such relationships. Alveria could have been subject to a larger nearby centre but with a maintained autochthonous autonomy. These circumstances obscured Alveria from notice at the time of Pliny.

The quantity and location of our inscriptions point to the systematic ordering of borders rather than to a local border dispute. The decision was passed on to the committee which included at least two people with good knowledge of local circumstances. It can be assumed that, under Roman rule, Alveria became emancipated from some other community, a process which demanded demarca-

⁴⁷ Usp. prethodnu bilješku, a uz to De Ruggiero, o. c., s. v. *arbiter*, vol. I, str. 613, i PWRE, s. v. *gromatici*, c) Iudikation.

tion in its own name of Alveria. It is also possible that Alveria attained the right to a municipal constitution.

Thus the inscriptions may well point to the ways in which the relationships between Liburnian communities developed under Roman rule. If they really speak of systematic border fixing, a further find of the same kind which could assist in locating the *civitas* of Alveria can be expected.

ON THE FIXING OF THE BORDERS BETWEEN ASSERIA AND ALVERIA

Three inscriptions with the same content found in different localities testify to the fixing of the borders between Liburnian *res publicae* Asseriana and Alveriana.

The Commission was carried out under the supervision of Professor M. Bonaventura. It was headed by a committee of five members, including a member of the Asserian family, one from Alveria and two from the provincial capital of Salona. The committee had reached the decision as to the location of the border (in its present position) after a survey of the border. This procedure is also preserved from a series of three inscriptions found at different sites. The presence of local people in the commission suggests that the process took into account data from the locality.

Local people are referred to by the term *res publica* and their role is emphasized. Other sources confirm a municipal constitution for Asseria. This is lacking for Alveria and further its very location is uncertain. It is not clear if the inscription does not include Alveria among legally-privileged or free municipalities of Liburnia. It is clear that Alveria developed differently from Asseria and that it was smaller economically.

The location of the border is indicated by the inscription that the Alverians were partly interested in the fixing of the border between Asseria and Alveria. The relationship between Liburnian communities before the establishment of Roman rule included the subordination of lesser to greater communities. Roman rule in most examples resulted in a municipal constitution which had been subject to a larger central center but with a municipal character. These circumstances demand Alveria from the point of view of its own type of fixity.

The quantity and location of our inscriptions point to the border's position along the border rather than to a local border dispute. The decision was made by the committee which included at least two people with good knowledge of the local circumstances. It can be assumed that under Roman rule Alveria had been participating from some other community or group which demanded a certain